

بررسی مقایسه ای فقر در هشت استان شرق کشور (۱۳۸۳-۱۳۹۳)

محمدجعفر سالاری

کارشناس ارشد علوم اقتصادی

Mjsalari1360@gmail.com

چکیده:

با عنایت به اهمیت موضوع فقر و معیشت مردم، در این مقاله به بررسی وضعیت فقر جامعه شهری در هشت استان شرقی کشور شامل استانهای خراسان رضوی، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، گلستان، سمنان، یزد، کرمان و سیستان و بلوچستان پرداخته شده است و خط فقر هر استان بر پایه روش معکوس ضریب انگل به دو روش متفاوت محاسبه و با هم مقایسه شده است. نتیجه اینکه در روش محاسبه خط فقر بر پایه معکوس ضریب انگل روش اول، استان خراسان جنوبی بیشترین افزایش خط فقر را در دوره ی مورد مطالعه داشته است و استان های خراسان رضوی و یزد نیز در رتبه های بعدی قرار دارند. در روش محاسبه خط فقر بر پایه معکوس ضریب انگل روش دوم استان خراسان جنوبی بیشترین افزایش خط فقر را در دوره ی مورد مطالعه داشته است و استان های یزد و خراسان رضوی نیز در رتبه های بعدی قرار دارند.

همچنین در این مطالعه جمعیت و وسعت استانها نیز بررسی اما رابطه معنا داری بین آنها و خط فقر محرز نشد.

کلمات کلیدی: فقر، خط فقر، ضریب انگل، استانهای شرقی کشور

۱. مقدمه

در طول تاریخ مقوله فقر و فقرا از دغدغه های جوامع بشری بوده است. بدلیل طبیعت چند بعدی فقر و فقیر، ارائه تعریف جامع و دقیق از آن مشکل است. بیشتر فقر به خواسته های مادی مرتبط می شود که به دلیل ابزارهای ناکافی در برآورده شدن حداقل نیازها در زمینه تأمین خوراک، مسکن، بهداشت و تحصیل بوجود می آید و این وضعیت با عدم دسترسی به فرصت های شغلی و اعمال تبعیض های مختلف حالت وخیم تری به خود می گیرد. فقر معمولا در کلیه کشورها رخ می دهد. در کشورهای در حال توسعه که متوسط درآمد در آنها پائین است شدت فقر بالا و در کشورهای پیشرفته که سطح درآمد آنها بالا است شدت فقر پائین می باشد. اغلب فقرا بطور مداوم با سوء تغذیه و محرومیت در جدال می باشند و در بین فقرا، افراد بسیار فقیری هم وجود دارند که قادر به دستیابی به بیشتر نیازهای اولیه و اساسی زندگی خود نمی باشند و بیشتر این افراد قادر به تأمین نیازهای اولیه حیات نیستند. در مورد خط فقر نیز باید گفت خط فقر آستانه ای است که مرز بین فقرا و سایر افراد جامعه را مشخص می کند و فقیر کسی است که در زیر خط فقر قرار می گیرد.

ایران با وجود پتانسیل های عظیم اقتصادی و نیز ثروت های فراوان خدادای چه معدنی و چه انسانی از لحاظ سطح رفاه اقتصادی و اجتماعی جایگاه خوبی ندارد و فقر در اغلب سطوح جامعه ریشه دوانده است. از سوی دیگر فقر در برخی استانهای کشور مانند استانهای شرق و جنوب شرق کشور علی رغم موقعیت استراتژیک و جایگاه خوب مناسب از لحاظ قرار گرفتن در حاشیه کشور و برخورداری از مرزهای طولانی و نیز وجود مرقد مطهر حضرت علی ابن موسی الرضا (ع) و نیز با توجه به پهناور بودن و وسعت بالا و داشتن زمینهای کشاورزی فراوان و چه از لحاظ استعداد جمعیتی و نیروی جوان نتوانسته رشد چندانی پیدا کند و مردمان این دیار در سطح رفاه اجتماعی مناسبی نیستند و در اغلب سطوح این جوامع فقر دیده می شود. در این

تحقیق وضعیت فقر در هشت استان شرقی بررسی و نتایج بدست آمده با هم مقایسه گردید و برخی نتایج استنتاج شد که میتواند در برنامه ریزی های دراز مدت در صورت استفاده و اتکا موثر و سهیم باشد. مقایسه نتایج و خط فقر بین استان های مورد مطالعه ما را به نتایج جالب و مهمی از فقر در این استانها می رساند.

۲. مفهوم فقر و شیوه های اندازه گیری خط فقر

فقر، یک مفهوم پویاست و براساس وضعیت رفاهی فرد تعریف می شود. در مطالعه متون مربوط به فقر، تعریفی که از فقر می شود نقش مهم و حیاتی در اتخاذ سیاستهای مبارزه با فقر دارد که دو تعریف کلی وجود دارد.

فقر مطلق^۱: به حداقل معاشی اطلاق می گردد که برای حفظ و ادامه حیات ضروری است. یعنی فقر مطلق ناتوانی در کسب حداقل استاندارد زندگی تعریف شده است. لذا این تعریف به چگونگی تعریف حداقل معاش بستگی دارد. (محمودی، عباسیان، ۱۳۹۱: ۱۵)

فقر نسبی^۲: به صورت ناتوانی در کسب معینی از استاندارد مطلوب زندگی در جامعه فعلی تعریف می شود. در این تعریف به نابرابری در توزیع درآمد و ثروت بیش از میزان مطلق درآمد توجه دارد. (همان)

حال با توجه به اینکه فقر در مفهوم مطلق یا نسبی آن بررسی شود خط فقر نیز به دو روش مطلق یا نسبی محاسبه می شود. انتخاب هر یک از این دوروش حائز اهمیت است چراکه شاخص های فقر مبتنی بر هر یک حساسیتهای متفاوتی در مقابل تغییرات اقتصادی اجتماعی از خود نشان می دهند. یکی از تعاریف برای خط فقر مطلق اینگونه است که خط فقر عبارت است از مقدار درآمدی که برای تامین حداقل نیازهای فرد (خوراکی و غیر خوراکی) در یک جامعه لازم است و عدم تامین آن موجب می شود فرد مورد بررسی به عنوان فقیر شناخته شود. خط فقر نسبی عموماً^۳ به صورت درصد معینی از میانه توزیع درآمد (هزینه) جامعه در نظر گرفته می شود و افرادی که درآمد آنها پایین تر از این آستانه قرار می گیرد فقیر محسوب می شوند.

به اعتقاد مارتین راولیون^۳ خط فقر عبارت است از مخارجی که یک فرد در زمان و مکان معین برای دسترسی به یک سطح حداقل رفاه متحمل می شود، افرادی که به این سطح رفاه دسترسی ندارند فقیر تلقی می شوند و کسانی که به این سطح حداقل رفاه دسترسی دارند غیر فقیر می باشند. (راولیون، ۱۹۹۸)

۳. اندازه گیری خط فقر مطلق

از آنجایی که خط فقر مطلق مبتنی بر مفهوم حداقل سطح زندگی است، این سطح باید برای همه ثابت باشد اما این بدان معنا نیست که مقدار عددی خط فقر ثابت بماند، بلکه به دلیل اینکه افراد نیازهای اساسی متفاوتی دارند و در مکانهای مختلفی زندگی می کنند که منجر به مواجهه با قیمت های مختلف می شود خط فقر باید با این تفاوتها طوری تغییر کند که همه افراد روی آن بدون توجه به شرایط شان از سطح زندگی یکسانی برخوردار باشند. یکی از مهمترین این شرایط سن و جنسیت است، زیرا نیازهای غذایی و غیر غذایی گروههای مختلف سنی و جنسیتی باهم متفاوت است. برای مثال کودکان نسبت به بزرگسالان و زنان نسبت به مردان سبد غذایی متفاوتی دارند تا به یک سطح تغذیه ای مناسب برسند.

1 - Absolute poverty
2 - Relative poverty
3 - Ravallion

روشهای اندازه گیری خط فقر مطلق دو دسته اند: ۱- روشهای مبتنی بر رویکرد نیازهای غذایی ۲- روشهای مبتنی بر رویکرد نیازهای اساسی

۳-۱. روشهای مبتنی بر رویکرد نیازهای غذایی

در این روش فقیر کسی است که به غذای کافی دسترسی نداشته باشد و منظور از غذای کافی هم غذایی است که احتیاجات تغذیه ای را رفع می نماید. مشخص کردن احتیاجات تغذیه ای افراد یا خانوارها کار بسیار مشکلی است، نیاز به غذا برای افراد مختلف متفاوت است و برای یک فرد خاص در طول زمان تغییر می کند. (راولین، ۱۹۹۸) برای حل این مشکل متخصصان تغذیه و مراکز تحقیقات تغذیه کشور نیاز به انرژی غذایی را برای حالت های مختلف از جمله بدن در حال استراحت و انجام فعالیت های مختلف برآورد می کنند. همچنین سازمان های بین المللی نظیر سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد نیازهای عادی افراد برحسب گروههای سنی و جنسیتی را منتشر می کنند. البته این ترکیبات از کشوری به کشور دیگر تغییر می کند و در استفاده از آنها باید شرایطی مانند نژاد، شرایط آب و هوایی، سطح فعالیت ها و از این قبیل را هم مد نظر داشت. پس مهم است در مطالعات یک کشور از سطوح زندگی مربوط به همان کشور استفاده کرد. از روشهای مبتنی بر این رویکرد که میتوان به روش کالری مصرفی، روش نسبت غذا، روش انرژی غذایی اشاره کرد.

۳-۲. روشهای مبتنی بر رویکرد نیازهای اساسی

از جنبه نظری، شکی نیست که مقدار خاصی از مصرف کالاها (غذایی و غیر غذایی) هست که برای بقاء حیات انسان ضروری است، فقر به آن معنایی که در اینجا استفاده می شود، به عدم توانایی فرد یا خانواده در کسب منافع کافی برای تامین نیازهای اساسی مربوط می شود. خط فقر، یک مقدار ثابت واقعی است که اگر شخص از آن بهره مند نباشد او را فقیر به حساب می آورند. در واقع، یک مفهوم بنیادی غیرقابل تقلیل از "محرومیت مطلق" در تعریف فقر هست که گرسنگی، سوء تغذیه شدید و مرارتهای آشکار را دلیل بر وجود فقر به حساب می آورد، بدون آنکه نیازی باشد تا هرگونه ملاحظه نسبی منظور شود. (محمودی و عباسیان، ۱۳۹۱)

حداقل نیاز به اقلام خاصی مانند پوشاک، اغذیه، آب سالم، مسکن و... که برای دستیابی به بهداشت و تغذیه مناسب لازم هستند را میتوان معادل با "نیازهای حداقل" با تخمین نیازهای غذایی خانوارهای در اندازه های مختلف، محاسبه نمود. سپس این مقادیر غذایی به مقادیر کالاهای مختلف تعمیم داده شده و بعد از آن به مقادیر پولی تبدیل می شوند.

روش ارشانسکی^۴ مبتنی بر قانون انگل است. در این روش ابتدا حداقل مخارج لازم برای تهیه مواد خوراکی مورد نیاز فرد تعیین می شود، سپس هزینه مواد غیر خوراکی به صورت درصد معینی از هزینه های خوراکی به آن اضافه می شود. یعنی در محاسبه خط فقر کل از عکس ضریب انگل استفاده می شود. در این روش از میانگین هندسی نسبت هزینه غذا به مخارج کل افراد جامعه (فقیر و غنی) استفاده می شود. البته در برخی موارد هم روش ارشانسکی با اندکی تعدیل به کار گرفته می شود که در این صورت از میانگین نسبت غذا به کل مخارج برخی گروه های خانوار که فقیر تلقی می شوند (مثلاً ۲۰ درصد فقیرترین در هر زیر گروه یا پایین ترین طبقه درآمدی جامعه) استفاده می شود. (راولین، ۱۹۹۸)

ترسیم خط فقر بر اساس هزینه حداقل یا درآمد حداقل، نیز دو برداشت دیگر از خط فقر است که از دیر زمان انتخاب بین این دو روش مطرح بوده است. (باقری و کاکاوند، ۱۳۸۵)

۴. اندازه گیری خط فقر نسبی

یک روش برآورد خط فقر نسبی بر پایه درصدی از میانه مخارج خانوار است که در بیشتر موارد ۵۰ درصد از میانه مخارج یا ۶۰ درصد از میانه مخارج خانوار انتخاب می شود که البته این تعیین درصد اختیاری و تجربی است. در این روش به منظور تعیین خط فقر ابتدا مخارج خانوارها در دهک های درآمدی مرتب می شود و سپس از مخارج دهک های پنجم و ششم میانگین گرفته می شود و این میانگین به عنوان میانه مخارج خانوارها در نظر گرفته می شود و سپس ۵۰ یا ۶۰ درصد آن را به عنوان خط فقر در نظر می گیرند. روش دیگر مبتنی بر درصدی از میانگین مخارج خانوار است که این روش نیز بر مفهوم نسبی فقر استوار است و روش اندازه گیری آن مشابه روش تعیین میانه است.

روش دیگر برای اندازه گیری خط فقر نسبی که روش مورد استفاده ما نیز می باشد روش معکوس ضریب انگل است که در این روش بر اساس الگوهای مشخص با تخمین رابطه بین مخارج خوراکی و کل مخارج خانوار ضریب انگل تخمین زده می شود. از حاصلضرب معکوس ضریب انگل در مخارج خوراکی خانوار، خط فقر محاسبه می شود.

۵. داده ها و روش تحقیق

داده های ما و در واقع اطلاعات مربوط به درآمد و هزینه خانوار خانوارهای شهری و مربوط به سالهای ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۲ با مراجعه به سایت مرکز آمار ایران و نیز پورتال استانداری مربوط به هر استان و نیز بعضاً با مراجعه حضوری به استانداری، دفتر آمار، اطلاعات و GIS تهیه گردید. اطلاعات مربوط به جمعیت استانها براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ و نیز داده های وسعت استانها بر اساس آخرین تقسیمات سال ۱۳۹۱ از سایت مرکز آمار ایران اخذ شد. روش تعیین خط فقر نیز روش معکوس ضریب انگل می باشد که به دو روش محاسبه شده است. بر اساس این روش با تخمین رابطه بین مخارج خوراکی و کل مخارج خانوار برای هر استان، ضریب انگل را محاسبه می شود و با استفاده از این ضریب خط فقر بدست می آید. برای تخمین ضریب انگل از الگوهای زیر استفاده می شود:

$$F = \alpha_0 + \alpha_1 I + \varepsilon \quad (7-1)$$

$$\ln F = \beta_0 + \beta_1 \ln I + \mu \quad (7-2)$$

$$\ln F = \gamma_0 + \gamma_1 I + \theta \quad (7-3)$$

$$F = \eta_0 + \eta_1 \ln I + \lambda \quad (7-4)$$

در مدل های فوق F به مخارج خوراکی خانوارها و I به مخارج کل خانوارها اشاره دارد. ε و μ و θ و λ نیز جملات پسماند الگوهای فوق هستند. باید پس از تهیه داده های مورد نیاز هر استان و با استفاده از مقادیر F و I در سالهای مد نظر، الگوهای فوق با استفاده از نرم افزار ایویوز تخمین زده شود و با توجه به مقادیر t و R^2 بهترین الگو تعیین و ضریب انگل محاسبه شود. از حاصلضرب معکوس ضریب انگل در مخارج خوراکی خانوار، خط فقر محاسبه می شود.

محاسبه ی خط فقر براساس روش اول معکوس ضریب انگل که در پاراگراف قبل تبیین شد، از آن جهت که کلیه ی گروه های درآمدی را در محاسبه ضریب انگل لحاظ می کند مورد انتقاد می باشد، زیرا این روش خط فقر را بیش از اندازه تعیین می کند. برای رفع این مشکل در محاسبه ی ضریب انگل پیشنهاد می شود که از مخارج گروه های فقیر استفاده شود. کاربرد این پیشنهاد، خود مستلزم تعیین فقرا از قبل می باشد و در واقع باید به ترتیبی فقیرها را شناسایی کنیم؛ در صورتی که هدف، تعیین خط فقر و سپس شناسایی فقیرها می باشد. برای رفع این مشکل در روش دوم به جای استفاده از متوسط مخارج خوراکی خانوارها، مخارج دهک اول درآمدی به عنوان شاخصی از مخارج فقیرها در نظر گرفته شد. کاربرد روش اخیر موجب تخمین پایینی از خط فقر نسبی بر حسب معیار معکوس ضریب انگل می شود.

۶. بررسی مانایی متغیرهای تحقیق

یکی از مشکلات اساسی تحقیقات، در نظر نگرفتن مانایی متغیرها یا روند تغییرات آنها در زمان بعنوان یک عامل اثرگذار بر تجزیه و تحلیل های رگرسیونی است. از خصوصیات مهمی که داده ها باید دارا باشند، مانا بودن آنهاست. مانا بودن داده ها مانع از ایجاد رگرسیون کاذب میان متغیرها می شود. ضروری است که ابتدا متغیرهای مدل، به لحاظ مانایی و نامانایی آزمون شود. آزمون ریشه واحد از رایج ترین آزمون هایی است که امروزه برای تشخیص مانایی یک فرآیند سری زمانی مورد استفاده قرار می گیرد. آزمون لوین لین چو با استفاده از نرم افزار Eviews در این مطالعه اجرا شده است. این آزمون، فرضیه ریشه واحد (نامانایی) را در مقابل مانایی متغیر مورد نظر آزمون می کند، در صورتی که قدر مطلق آماره آزمون (T محاسباتی) بزرگتر از قدر مطلق مقادیر بحرانی T باشد، فرضیه H_0 رد می شود و فرضیه مقابل پذیرفته می شود و آن بدین معنی است که سری زمانی ایستا می باشد، در این جا سطح معناداری پنج درصد در نظر گرفته شده است. نتایج مطابق جدول ۱ می باشد.

جدول ۱: نتایج ایستایی متغیرها

نماد	متغیر	آزمون لوین لین چو	احتمال	نتیجه
F	متوسط هزینه های خوراکی	-22.8898	0.0000	I(0)
I	متوسط هزینه کل	-27.3960	0.0000	I(0)

منبع: نتایج تحقیق

با توجه به نتایج حاصل از جدول ۱ هر دو متغیر متوسط هزینه های خوراکی و متوسط هزینه کل در سطح مانا هستند.

۷. محاسبه خط فقر

۷-۱. تعیین خط فقر بر پایه معکوس ضریب انگل (روش اول)

براساس روش تحقیق و الگوهای شرح داده شده در بالا ضرایب و متغیرها بصورت جدول زیر تخمین زده شده است.

جدول ۲: برآورد ضریب انگل چهار مدل (متغیر وابسته: مخارج خوراکی خانوارها)

متغیر	مدل اول		مدل دوم	
	ضریب	احتمال	ضریب	احتمال
مخارج کل خانوارها	0.294439 (31.61247)	0.0000	0.923366 (43.71427)	0.0000
ضریب تعیین (R^2)	0.927776		0.960498	

آماره		
دوربین- واتسن	1.072639	1.564896
آزمون F لیمر	8.406164 (0.0000)	2.540615 (0.0217)
آزمون هاسمن	2.693669 (0.1007)	2.474807 (0.1157)

منبع: یافته های تحقیق

برای تشخیص اینکه از روش داده های تابلویی (Panel) و یا روش داده های ترکیبی (Pool) استفاده شود از آزمون F لیمر استفاده می شود. در مدل اول جدول فوق با توجه به آماره F لیمر و مقدار احتمال آن که زیر ۵ درصد می باشد روش داده های تابلویی استفاده می شود. همچنین برای تشخیص اثرات ثابت یا تصادفی در داده های تابلویی از آزمون هاسمن استفاده می شود در مدل اول با توجه به آماره هاسمن و احتمال آن که بالای ۵ درصد می باشد از روش اثرات تصادفی استفاده می شود و ضریب تعیین (R^2) نشان از برازش خوب الگو می باشد و متغیرهای استفاده شده در آن قدرت توضیح دهندگی مدل را به میزان ۹۲ درصد نشان می دهد. اما آماره دوربین واتسون نیز نشان از وجود خود همبستگی می باشد و عدد $1/07$ را نشان می دهد. برای اینکه بتوان نتایج یک مدل را استنباط کرد باید مدل دارای عدم خود همبستگی باشد و آماره دوربین- واتسن باید به ۲ نزدیک باشد. بنابراین با توجه به آماره دوربین- واتسن نمی توان این مدل را پذیرفت.

در مدل دوم جدول ۲ با توجه به آماره F لیمر و مقدار احتمال آن که زیر ۵ درصد می باشد روش داده های تابلویی استفاده می شود. همچنین با توجه به آماره هاسمن و احتمال آن از روش اثرات تصادفی استفاده می شود. در مدل دوم با توجه به R^2 نشان از برازش خوب الگو می باشد و متغیرهای استفاده شده در آن قدرت توضیح دهندگی مدل را به میزان ۹۶ درصد نشان می دهد. آماره دوربین واتسون نیز نشان از عدم وجود خود همبستگی می باشد و عدد $1/56$ را نشان می دهد که به ۲ نزدیک بوده و از این رو می توان به نتایج مدل دوم استناد کرد و آنرا به عنوان مدل اصلی پذیرفت.

در مدل سوم جدول ۲ با توجه به آماره F لیمر و مقدار احتمال آن روش داده های تابلویی و با توجه به آماره هاسمن از روش اثرات تصادفی استفاده می شود. در این مدل با توجه به ضریب تعیین بدست آمده الگو قدرت توضیح دهندگی مدل را به میزان ۷۴ درصد نشان می دهد. آماره دوربین واتسون نیز نشان از وجود خود همبستگی داشته و عدد $2/95$ را نشان می دهد. بنابراین با توجه به آماره دوربین- واتسن نمی توان این مدل را پذیرفت.

در مدل چهارم جدول ۲ نیز از توجه به آماره F لیمر نتیجه گرفته شده که باید روش داده های تابلویی استفاده شود. همچنین برای تشخیص اثرات ثابت یا تصادفی در داده های تابلویی بوسیله آزمون هاسمن و احتمال آن دریافته ایم که از روش

اثرات ثابت استفاده می شود. در مدل چهارم با توجه به ضریب تعیین الگو از برازش خوبی برخوردار نیست و متغیرهای استفاده شده در آن قدرت توضیح دهنده مدل را تنها به میزان ۶۸ درصد نشان می دهد. آماره دوربین واتسون نیز نشان دهنده خود همبستگی می باشد و عدد ۰/۹۵ را نشان می دهد لذا نمی توان این مدل را پذیرفت.

در مرحله ی بعد ضریب انگل را معکوس نموده و عدد حاصل را در متوسط مخارج خوراکی خانوارها ضرب نموده تا خط فقر برای هر یک از سال ها محاسبه شود. لازم به توضیح است خط فقر محاسبه شده بر پایه معکوس ضریب انگل با مفهوم نسبی فقر سازگار می باشد. ضریب انگل در اینجا برابر با ۰/۹۲ می باشد که از مدل دوم استخراج شده است.

در حالت کلی چهار مدل انگل به صورت زیر خلاصه می شود:

- 1) $F = \alpha_0 + 0.2944I + \varepsilon$
(31.61247)
- 2) $\ln F = \beta_0 + 0.9233 \ln I + \mu$
(43.71427)
- 3) $\ln F = \gamma_0 + 1.69E-07I + \theta$
(15.21831)
- 4) $F = \eta_0 + 20541969 \ln I + \lambda$
(11.99490)

که در آن ضرایب مدل ها آورده شده است و اعداد داخل پرانتز نیز آماره t متغیرها را نشان می دهد.

جدول ۳: برآورد خط فقر مناطق شهری هشت استان شرقی کشور بر پایه ی معکوس ضریب انگل طی سال های ۱۳۸۳-۱۳۹۲

سرانه- ماهیانه- ریال (روش اول)

سال	سیستان و بلوچستان	کرمان	یزد	سمنان
1383	1148407	1191018	751845.2	1026800
1384	1223689	1285406	818037.1	1079967
1385	1318203	1331812	1029480	1097852
1386	1492580	1502003	1406248	1254518
1387	1658326	1788778	1296632	1470951
1388	1600215	1596810	1429411	1599834
1389	2246716	2116094	1975467	1804436
1390	2834240	2339921	2221905	2246999
1391	4195564	2965324	3295710	2899035
1392	5407438	4046828	3981220	4074022

سال	گلستان	خراسان رضوی	خراسان شمالی	خراسان جنوبی
1383	879405	886045.2	-	-
1384	1025566	1137845	939499	1149756
1385	1133102	1223979	956179.5	1167141
1386	1351992	1663643	1195392	1383462
1387	1748831	1880818	1617231	1582460
1388	1609596	1999763	1832680	1555589
1389	2040909	2299898	1987920	2192075
1390	2615633	2875868	2412257	2861079
1391	3365267	4228930	3657758	4701464
1392	3972963	4659102	4595110	6341825

ماخذ: یافته های پژوهش

۲-۷. تعیین خط فقر بر پایه معکوس ضریب انگل (روش دوم)

در این روش به جای استفاده از متوسط مخارج خوراکی خانوارها، مخارج دهک اول درآمدی به عنوان شاخصی از مخارج فقیرها در نظر گرفته شده است. کاربرد روش اخیر (روش دوم) موجب تخمین پایینی از خط فقر نسبی بر حسب معیار معکوس ضریب انگل می شود.

جدول ۴: برآورد خط فقر مناطق شهری هشت استان شرقی کشور بر پایه ی معکوس ضریب انگل طی سال های ۱۳۸۳-۱۳۹۲

(روش دوم) سرانه- ماهیانه- ریال

سال	سیستان و بلوچستان	کرمان	یزد	سمنان
1383	2574904	2670444	1685752	2302242
1384	2826072	2968605	1889231	2494150
1385	3002740	3033740	2345057	2500802
1386	3361667	3382890	3167225	2825491
1387	3469301	3742213	2712619	3077303
1388	3265745	3258796	2917165	3264967
1389	5453194	5136150	4794823	4379699
1390	6684528	5518682	5240342	5299526
1391	8615121	6088961	6767372	5952844
1392	10836550	8109876	7978397	8164373

سال	گلستان	خراسان رضوی	خراسان شمالی	خراسان جنوبی
1383	1971760	1986648	-	-
1384	2368513	2627818	2169744	2655326
1385	2581098	2788107	2178085	2658636
1386	3045027	3746944	2692324	3115905
1387	3658642	3934766	3383328	3310586
1388	3284890	4081149	3740163	3174671
1389	4953663	5582277	4825049	5320570
1390	6168946	6782708	5689285	6747828
1391	6910199	8683634	7510797	9653930
1392	7961850	9336878	9208637	12709070

ماخذ: یافته های پژوهش

۸. جمعیت و وسعت استان ها

براساس مطالعه صورت گرفته در سایت مرکز آمار ایران جمعیت و وسعت ۸ استان مورد مطالعه به صورت جدول ۵ می باشد. جمعیت بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ ماخوذه از مرکز آمار ایران و وسعت براساس آخرین تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۱ ماخوذه از مرکز آمار ایران است.

جدول ۵: جمعیت و وسعت هشت استان مورد مطالعه

ردیف	نام استان	جمعیت (نفر)	وسعت (کیلومتر مربع)
1	خراسان رضوی	5,994,402	118,851.44
2	خراسان شمالی	867,727	28,434.11
3	خراسان جنوبی	662,534	95,384.97
4	گلستان	1,777,014	20,367.13
5	سمنان	631,218	97,490.81
6	یزد	1,074,428	129,284.86
7	کرمان	2,938,988	180,725.57
8	سیستان و بلوچستان	2,534,327	181,785.28

ماخذ: مرکز آمار ایران

بر اساس آمار بدست آمده از سایت مرکز آمار ایران، استان خراسان رضوی پرجمعیت ترین استان مورد مطالعه بوده است و استان های کرمان و سیستان و بلوچستان در رتبه های بعدی قرار دارند. از لحاظ وسعت نیز استان سیستان و بلوچستان در میان استان های مورد مطالعه رتبه اول را دارا می باشد و استان های کرمان و یزد در رتبه های بعدی قرار دارند. نتیجتاً با مطالعه ی این آمارها و مقایسه با نتایج حاصل از روش های برآورد خط فقر و خط فقر برآورده شده نتیجه گیری شده است که خط فقر با جمعیت و وسعت استان ها رابطه ی معناداری ندارد.

۹. نتایج و تحلیل نتایج تحقیق

با استفاده از محاسبات و تخمین های انجام شده ضریب انگل از مدل دوم بدست آمد که برابر ۰/۹۲ می باشد . لذا با استفاده از ضریب انگل ماخوذه خط فقر در مناطق شهری هشت استان شرقی کشور با دو روش محاسبه گردید و خلاصه آن به شرح زیر می باشد:

جدول ۶: میزان افزایش جمعیت ۱۰ساله استانها بر اساس روشهای محاسبه

استان	روش اول	روش دوم
سیستان و بلوچستان	۳/۷	۳/۲
کرمان	۲/۳	۲/۳
یزد	۴/۲	۳/۷
سمنان	۲/۹	۲/۵
گلستان	۳/۵	۳/۳
خراسان رضوی	۴/۲	۳/۶
خراسان شمالی	۳/۸	۳/۲
خراسان جنوبی	۴/۵	۳/۷

ماخذ: یافته های پژوهش

نتایج در حالت کلی نشان می دهد که در روش محاسبه خط فقر بر پایه معکوس ضریب انگل روش اول، استان خراسان جنوبی بیشترین افزایش خط فقر را در دوره ی مورد مطالعه داشته است و استان های خراسان رضوی و یزد نیز در رتبه های بعدی قرار دارند.

در روش محاسبه خط فقر بر پایه معکوس ضریب انگل روش دوم استان خراسان جنوبی بیشترین افزایش خط فقر را در دوره ی مورد مطالعه داشته است و استان های یزد و خراسان رضوی نیز در رتبه های بعدی قرار دارند.

با مقایسه جداول ۳ و ۴ و نیز جدول ۶ مشاهده می شود که میزان خط فقر در روش اول که هزینه و مخارج کل جامعه را در نظر می گیرد کمتر از میزان خط فقر در روش دوم است که فقط دهک اول جامعه و فقیرترین افراد را در نظر می گیرد. در واقع در روش دوم جمعیت بیشتری زیر خط فقر قرار میگیرند و تعداد افراد فقیر بیشتر است.

مطلب مهم دیگر اینکه معیار معکوس ضریب انگل بر مفهوم نسبی فقر استوار است و در صورتی که در متوسط مخارج جامعه ضرب شود خط فقر نسبی برآورد می گردد. (جدول ۳) و در روش دوم که معکوس ضریب انگل در مخارج دهک اول درآمدی (فقیرترین فرد جامعه) ضرب شده است خط فقر محاسبه شده به شدت متأثر از مخارج دهک اول می گردد و خط فقر مطلق برآورد می گردد. (جدول ۴) لذا این خطوط فقر بر دو مفهوم متفاوت فقر تاکید دارند. روش اول معکوس ضریب انگل، بر مفهوم نسبی و روش دوم بر مفهوم مطلق فقر اشاره دارند. حال چنانچه از این دوخط میانگین تهیه کنیم خط فقر بدست آمده برآیندی از این دو مفهوم می باشد.

جدول ۷: میانگین خط فقر مناطق شهری هشت استان شرقی کشور بر پایه ی میانگین روشهای معکوس ضریب انگل طی سال های ۱۳۸۳-۱۳۹۲ سرانه - ماهیانه - ریال

سال	سیستان و بلوچستان	کرمان	یزد	سمنان
1383	1861656	1930731	1218799	1664521
1384	2024881	2127006	1353634	1787059
1385	2160472	2182776	1687269	1799327
1386	2427124	2442447	2286737	2040005
1387	2563814	2765496	2004626	2274127
1388	2432980	2427803	2173288	2432401
1389	3849955	3626122	3385145	3092068
1390	4759384	3929302	3731124	3773263
1391	6405343	4527143	5031541	4425940
1392	8121994	6078352	5979809	6119198
1383	1425583	1436347	-	-
1384	1697040	1882832	1554622	1902541
1385	1857100	2006043	1567132	1912889
1386	2198510	2705294	1943858	2249684
1387	2703737	2907792	2500280	2446523
1388	2447243	3040456	2786422	2365130
1389	3497286	3941088	3406485	3756323
1390	4392290	4829288	4050771	4804454
1391	5137733	6456282	5584278	7177697
1392	5967407	6997990	6901874	9525448

منبع: یافته های پژوهش

منابع و ماخذ

الف) منابع فارسی

- ابونوری، اسمعیل و مالکی، نادر (۱۳۸۷). ارزیابی فقر در استان سمنان طی برنامه های پنج ساله اول، دوم و سوم توسعه اقتصادی (۱۳۶۸-۱۳۸۳)، فصلنامه پژوهشها و سیاستهای اقتصادی، شماره ۴۵.
- ارشدی، علی و کریمی، عبدالعلی (۱۳۹۲). بررسی وضعیت فقر مطلق در ایران در سالهای اول تا چهارم توسعه، فصلنامه سیاستهای راهبردی و کلان شماره ۱.

- باقری، فریده و دانش پرور، نیما و کاوند، حسین (۱۳۸۹). روند خط فقر و شاخص های فقر در ایران طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵، گزیده مطالب آماری پژوهشکده آمار ایران، شماره ۲.
- باقری، فریده و کاوند، حسین (۱۳۸۵). اندازه گیری شدت فقر در ایران : کاربرد شاخص SST، فصلنامه رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، شماره ۲۰.
- جعفری ثانی، مریم و بخشوده، محمد (۱۳۸۷). بررسی توزیع مکانی فقر و ناامنی غذایی خانوارهای شهری و روستایی به تفکیک استانی در ایران ، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۶۱.
- جمشیدی، رضا و سلیمی فر، مصطفی (۱۳۹۲). بررسی و مقایسه توزیع درآمد خانوارهای شهری و روستایی استان خراسان رضوی و کشورهای سالهای ۱۳۸۵-۹۰، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، شماره ۳.
- حیدری، محمد و سامی، ابوالفضل (۱۳۹۱). تخمین حداقل معاش (خط فقر) خانوارهای شهری و روستایی استان خراسان رضوی با استفاده از سیستم مخارج خطی با شکل گیری عادت، فصلنامه اقتصاد کاربردی، شماره ۱۰.
- خداداد کاشی، فرهاد و حیدری، خلیل (۱۳۸۸). اندازه گیری شاخص های فقر براساس عملکرد تغذیه ای خانوارهای ایرانی ، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳.
- خداداد کاشی، فرهاد و سلیمان نژاد، علی اکبر (۱۳۹۱). برآورد خط فقر و بررسی تغییرات آن در مناطق روستایی استان اصفهان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲.
- خداداد کاشی، فرهاد و همکاران (۱۳۸۴). برآورد خط فقر در ایران طی سالهای ۸۳-۶۳، فصلنامه رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، شماره ۱۷.
- راغفر، حسین و ابراهیمی، زهرا (۱۳۸۴). فقر در ایران طی سالهای ۸۳-۶۳، فصلنامه رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، شماره ۲۴.
- سایت اینترنتی استانداری خراسان رضوی، دفتر آمار، اطلاعات و GIS به آدرس: www.amar.khorasan.ir
- سایت اینترنتی مرکز آمار ایران به آدرس: www.amar.org.ir
- طباطبایی یزدی، رویا و ملک، فردریک (۱۳۸۵). محاسبه فقر و نابرابری در ایران براساس فقر مادی، مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- مکیان، سید نظام الدین و سعادت خواه، آزاده (۱۳۹۰). اندازه گیری حداقل معاش با استفاده از سیستم مخارج خطی مطالعه موردی : جامعه شهری استان یزد، فصلنامه پژوهشهای رشد و توسعه اقتصادی، شماره ۵.
- محمودی، وحید و عباسیان، عزت اله (۱۳۹۱)، فقر کودک در ایران، تهران: پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس.
- مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، (۱۳۷۶)، محاسبه خط و حجم فقر در سالهای ۶۱-۷۴.
- مهرگان، نادر و اشرف زاده، حمید رضا، (۱۳۸۷)، اقتصادسنجی پانل دیتا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- میر جرال، استیگلیتز جوزف، پیشگامان اقتصاد توسعه: آینده در چشم انداز، ترجمه غلامرضا آزاد (۱۳۸۴)، تهران: نشر نی.

ب) منابع انگلیسی

- Townsend, P.(1979) Poverty in the United Kingdom London: Allen Lane and Penguin Books.
- Ravallion, M. (1998) Opverty Lines in Theory and Practice. Washington DC: The World Bank , LSMS Working Paper Namber 133.

Comparison of poverty in the eastern provinces of Iran

Mohammad Jafar Salari
Mjsalari1360@gmail.com

Abstract

Regarding the importance of poverty issue, in this research, calculating and comparing the poverty lines we studied the problem of poverty in 8 provinces of Iran: Razavi Khorasan, North Khorasan, South Khorasan, Golestan, Semanan, Yazad, Kerman, Sistan and Baluchestan.

The poverty lines were calculated based on the inverse of the Engel coefficient (the first method). The results show that South Khorasan province had the largest increase in poverty level in the period under study, the provinces of Razavi Khorasan and Yazd are next in rank (based on both first and second methods). In addition, there was not any significant relationship between population and area of the provinces and their poverty line levels.

Key words: poverty line, Engel coefficient, province, Iran, population, area